

Ի Ն Ճ Է Ն Հ Ի Ի Ա Ն Գ

Ինձէ նախադասութեամբ կ'ունենայ իր ճաշուան, երկու օր ձնկաչոք աղօրթի կը կենայ, քաջանան

կանչելով կը խոստովանի, Ս. Հաղորդութիւն կ'առնէ, եւ եօթներորդ օրը Ս. Զատիկի Կիրակին՝ հոգին կ'աւանդէ:

Կ. Պոլիս

ԳԷՈՐԳ. ԱՐՔ. ԱՐՄԱՆԵԱՆ

ՎԻՐԳԻԼԻՈՍԻ ԵՐԿՅԱԶԱՐԱՄԵԱԿԻՆ ԱՌԹԻԻ

(Տար.)

ՎԻՐԳԻԼԻՈՍԻ ԳՈՐԾԵՐԸ. — Վիրգիլիոսի բանաստեղծական կոչումը շատ կանուխէն յայտնուած պէտք է ընդունիլ եթէ հաստատուի որ ան իրօք 16 տարեկան հասակին գրեց Culex (Մուն) վերնագրին տակ ճանչցուած փոքրիկ քերթուածը եւ Ciris (ցցունազարդ տառեղ) անուն կտորը: Բայց այս երկու գործերը, քննադատներէն ոմանք Վիրգիլիոսի գրչէն ելած չեն համարիր՝ առանց անոնց որոշ յատկութիւններն ուրանալու: Ասելի հաւանականութեամբ Վիրգիլիոսի վերագրուած են՝ անկեղծ իրապաշտական Moretum (սոսիս) եւ գնացքով աշխոյժ եւ խիստ սրամիտ Copa (կապեղապետուի) երկու փոքրիկ քերթուածները, բայց առանց ալ վաւերականութեան վրայ կասկածելու պատճառներ չեն պակսիր: Ընդհակառակն Catalecta կամ Catalepton (Թեթեւ քերթուածներու կաւարածութիւն) ժողովածուին մէջ, եթէ կտորներէն շատերը լուրջ գրաւականէ գուրկ են, անոնցմէ մէկ քանի հատը — մասնաւորապէս երկրորդը, որ Քուինտիլիանոսի ծանօթ էր —, ապահովաբար Վիրգիլիոսի գրչէն ելած են: Վիրգիլիոսի վերագրուած այս անվաւեր թէ վաւերական քերթուածները կ'ապացուցանեն որ սկսնակ բանաստեղծը տակաւին կառնած է կատուղոսին եւ կը փափաքի անոր նմանիլ՝ մեծ հիացում ունենալով անոր տաղանդին եւ համ-

բաւին վրայ, անոնք կը սորվեցնեն նաեւ — բան մը որ առանց այդ վկայութեան ալ կը կոհնուէր արդէն — որ Վիրգիլիոսի ինքնատալութիւնը իր առաջին փորձերուն մէջ իսկ չի ցցուիր:

Բանաստեղծին ինքնատալութիւնը յայտնուիլ կը սկսի միայն — եւ տակաւին անկատար կերպով — շովուականներու հաւաքածուով: Վիրգիլիոս իր ամբողջ կեանքը գիւղի, դաշտի, արտորայքի սիրովն ապրեցաւ, այս զգացումը աւելի բուռն եղաւ բանաստեղծին երիտասարդութեան ժամանակ, երբ ան տակաւին թաւմ կը պահէր իր առաջին տարիներու յիշատակը, տարիներ զոր ան ապրած էր մարդագէտիներու, անտառներու, այգիներու մէջ, ծառերու, սաղարթալից ոստերու, անտառներու շուքին տակ, Մինկիօյի կանաչագեղ ափերուն վրայ, լսելով գետակի կարկաչիւնը, սչխարներու մայիւնը, կովերու բաջիւնը, հովիւներու սրինգը, թռչուններու երգը, ճուրիրական կաղնիներու վրայ պարս ելած մեղուններու բզզիւնը... Զարմանալի չէ ուրեմն որ բնութեան այս սէրը յաջորդաբար ներշնչած ըլլայ շովուականներն ու Մշակականները զգայուն բանաստեղծի մը որ լրանտուայի Սոլակը (Cycnus Mantuae) կոչուեցաւ:

Վիրգիլիոսի ինքնատալութիւնը կատարե-

լապէս երեւան կուղայ Մշակականներու եւ Ե-
նէականի մէջ: Արտադրութիւններու տեսակ-
ներուն համեմատ վերջիլիոս եղած է միա-
ժամանակ հովուերգակ բանաստեղծ, վարդա-
պետական բանաստեղծ եւ զիւցազներգակ
բանաստեղծ:

Ա. վերջիլիոս հովուերգակ բանաստեղծ.—
Վերջիլիոս հովուերգակ բանաստեղծներու եր-
կրորդ տեղը կը բռնէ ապահովաբար իր շով-
ուականներով, այսինքն հովիւներու կեանքը
պատկերացնող իր քերթուածներով, որոնք
թուով տասն են եւ որոնցմէ իւրաքանչիւրը,
միջին հաշուով 83 տողէ բաղկացած է (ամե-
նաերկարն ունի 112 տող, ամենակարճը՝ 63):
Հովուերգակներու հայրը կամ նախատիպը
կը համարուի, արդարեւ, յոյն բանաստեղծ
Թէոկրիտոսը, որ Սիկիլիոյ Սիրակուսա քա-
ղաքը ծնաւ ու ծաղկեցաւ (Գ. դար ն. ք. Ք.) եւ
որ ուրիշ գանազան տեսակի բանաստեղծա-
կան երկերու հետ, թողուց նաեւ բազմաթիւ
հովուականներ որոնք այս սեռի արտադրու-
թիւններու օրինակ կը նկատուին: Վերջիլիոս
ուրեմն, իր շովուականներու գրելու ժամա-
նակ, սքանչելի օրինակ մ'ունէր, որ կրնար
դինքն առաջնորդել, որուն կրնար ինք հետե-
ւիլ եւ նմանիլ: Այսպէս ալ եղաւ: Լատին բա-
նաստեղծի հովուականներէն անոնք որ ամե-
նահինները կը թուին ըլլալ, ինչպէս Բ.ը (Կո-
րիդան հովուին անյոյս սէրը) եւ Գ.ը (Մենալ-
կաւ եւ Դամիասո, երկու հովիւներու մրցու-
մը) եւ որոնք սերտ առնչութիւն ցոյց կուտան
Թէոկրիտոսի հանգոյն երկերու հետ, ճարտար
փոխադրութիւններ են, ուր, փոխանակ
միայն մէկ բնագիրէ օգտուելու, Վերջիլիոս
իր նախորդին մէկ քանի կտորները վարժ ար-
ուեստով մ'իրար խառնելով եւ գանազան կը-
տորներէ փոխառութիւններ ընելով, կառու-
ցած է իր հովուականները: Այս վարուելա-
կերպով Վերջիլիոս կ'ընթանար այն ճամբով,
որմէ քալած էր ժամանակին ուրիշ լատին
բանաստեղծ մը, Տերենտիոս (190—159 ն. ք.
Ք.), հետեւելով եւ նմանելով, գէթ որոշ չա-
փով, աթենացի բանաստեղծ Մենանդրոսին
(342—290 ն. ք. Ք.): Նման արտադրութիւննե-
րու մէջ, սեփական հնարողութիւնները բա-
ւական սահմանափակ են Թէոկրիտոսի աչա-

կերտին մօտ. սակայն թէ՛ ամբողջութիւնը
եւ թէ՛ կերտուածքը փոխուած են, ձեւն ու
ոճը նոյնը չեն, նոյնը չէ նաեւ ընդհանուր ե-
րանգը: Հակառակ այս ձգտումներուն եւ գնա-
հատելի ջանքերուն, յոյն եւ լատին բանաս-
տեղծներու արտադրութիւններու մէջ՝ տար-
բերութիւնը ի նպաստ Վերջիլիոսի չէ:

Թէոկրիտոս, ժողովրդական բարքերու
սքանչելի նկարիչ, ճշգրիտ եւ նկարագրել ման-
րամասնութիւնները նկատելու ձիրքով օժ-
տուած, համարձակեր է նոյն իսկ իրապաշ-
տութեան գիրկը նետուիլ՝ ինքնայատուկ ճա-
շակով մը: Ունենալով հոգեյոյզ հազուագիւտ
յատկութիւններ, ան կըրցեր է կեանքը հաւա-
տարմօրէն օրինակել եւ անոր տպաւորութիւն-
ները տալ: Ան բնութիւնը տեսած է արուես-
տագէտի աչքերով՝ վարժ ամենանուրբ գոյնե-
րու առտիճանները կամ խառնուրդը նկատելու,
ինչպէս եւ ամենափայլուն ու սաստիկ գոյները
նշանակելու: Սիկիլիոյ մէջ տարածուած ո՛ր եւ է
ժողովրդական բանաստեղծութիւն կամ աւան-
դութիւն իրեն կը ծագայէր իրր բնաբան եւ
միեւնոյն ժամանակ կը ներշնչէր իր ոճն ու
գոյնը: Վերջիլիոս ո՛չ միեւնոյն ապաւէններն
եւ ոչ ալ միեւնոյն յատկութիւններն ունենա-
լով, անոր գրչին տակ ամէն ինչ գլանաներ-
կած եւ նուազուն հանգամանք կ'առնեն, տրա-
մախօտութիւնը նուազ կենդանի եւ կրակոտ,
անձնաւորութիւնները նուազ յատկանշական
գծերով նշանակուած կը թուին: Բայց այս
բոլորին փոխարէն, ոճը, ձեւը յաճախ կը
բարձրանայ ու կ'ազնուանայ Վերջիլիոսի
մօտ: Եթէ հոգեյոյզ յատկութիւններու տեսա-
կէտով լատին բանաստեղծը Թէոկրիտոսէն
վար է, բնութեան զգացումը, անոր ըմբռնու-
մը սակայն աւելի լայն է եւ աւելի մտերիմ,
աւելի սերտ եւ աւելի բնական գրօշմ մը կը
կրէ Վերջիլիոսի մէջ: Թէոկրիտոս նշանակալից
մանրամասնութիւնը կը սիրէ, Վերջիլիոս՝
լայն, ընդարձակ հորիզոնները. Թէոկրիտոս
կը հմայուի գեղեցիկ օրերէն, պարարտ աշու-
նէն, Վերջիլիոս կը նախադասէ մեղամաղձոտ
իրիկուններն երբ՝

Արդէն, հեռուն, բուսրիկներէն ագարակին
կ'ելլէ ծովս,
երկարելով՝ վեճ լեռներէն ահա կ'իջնեն շու-
քեր Թուխ (1):

(1) Շով. Ա. 83-84:

Կ'երեւայ թէ Վերդիլիոս բաւական կանուխէն զգաց թէ ի'նչ կը պահէր իրեն հաւասարելու համար թէնդրիտոսին. ան զգալով նաեւ իր երեւակայութեան բարձրութիւնը, հովուական քերթուածներու աւանդական շրջանակը նեղ կը գտնէ եւ կ'ուզէ զայն ընդլայնել: Արգարեւ Դ. Հովուականին մէջ, որ Պոլլիոնի ձօնուած է, բանաստեղծը, փափաքելով որ ան արժանի ըլլայ այդ մեծ հիւպատին, կը ձգտի արդէն, փոխանակ միշտ անտառներն երգելու, իր քերթուածին նիւթը

թէ՛ պէսպիսի եւ թէ՛ լայնել: Ան հոն կը տարփողէ նոր Դարու մը սկզբնաւորութիւնը, Ոսկեգարի մը դալը, եղելութիւն մը որ, Հոսմի մէջ խիստ տարածուած աւանդավէպի մը համաձայն, տեղի պիտի ունենար Պոլլիոնի մանչ զաւակին ծննդեան շնորհիւ. բայց այդ անհամբեր սպասուած մանչ զաւակը... աղջիկ ծնաւ:

Ահա այդ Դ. Հովուականի թարգմանութիւնը. —

Հ Ո Վ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Դ.

Պ Ո Ւ Լ Ի Ո Ն

Օ'ն Սիկիլեան (1) Մուսայք, եկէք երգենք տաղ մեծ ու վըսեմ.
Ախորժելի չեն ամենուն խոնարհ պըրակ, ցախ նըսեմ,
Թ'երգենք անտառ, անտառն ըլլայ թող Հիւպատին (2) արժանի:
Կիւմեան (3) վերջին պատգամն արդէն հասած է եւ կը բանի.
Ըսկիղըն ահա արդէն կ'առնէ մեծ դարերու թրւական:
Դարձն է Կոյսի (4) եւ Կրոֆիոսի արքայութեան (5) սիրական.
Երկնքի արդ բարձունքէն մեզ կը զրկուի ցեղ մը նոր:
Հսկէ՛ վըրան գալիք Մանկան — որով երկաթ դարն ըստոր
Դադար առած, տիրելու է համայն աշխարհ ոսկեդար—,
Լուկինէ՛ զգաստ, արդէն կ'իշխէ Ապոլոնըդ մեզ արդար:
Հիւպատութեանդ ատեն, այո՛, պիտի սկըսի դարուս փառք,
Պոլլիոն'ն, եւ պիտի հոսին ամիսներու պայծառ շարք:
Դու առաջնորդ ըլլալով մեզ, մեր եղբնի (7) հետքեր հին
Պիտի ջնջուին՝ ու վերջ գտնէ եւ՛ մշտական ահն երկրին:
Ան (8) ատուածի ստացած կեանք՝ գի՛ք պիտի տեսնէ միասին
Դիւցազանց հետ, ինքն ալ մէջը բազմած անոնց վեհ դասին,
Պիտի վարէ տիեզերքն հաշտ՝ ուղղութիւնովն իսկ իր հօր:

(1) Սիկիլեան Մուսայք (Sicelides Musae), այսինքն մուսաներ որ ներշնչեցիք սիկիլիացի բանաստեղծ Թէոկրիտոսը:

(2) Պոլլիոն հիւպատութեան աստիճանին բարձրացաւ Հոմերի 714 թուականին, այսինքն քրիստոսէ 38 տարի առաջ:

(3) Սիբիլեաները տասն էին, որոնցմէ երկուքը Կումեան կը կոչուէին: Ասոնցմէ մին եւոլիոյ մէջ էր, միւսը խալիոյ Կումա քաղաքը:

(4) Կոյսը, այսինքն Ասարէա, Արամեդայ աղջիկն էր եւ արդարութեան դիցուհին:

(5) Կրոֆի արքայութիւնը ոսկեդարն է, որովհետեւ Կրոֆիոս հայրն էր Դիոսի:

(6) Լուկինէ, ծննդաբերութեան խնամակալ դիցուհի:

(7) Քաղաքական պատերազմներուն կ'ակնարկնէ եղեռն (sceleris) բառով:

(8) Ան, այսինքն ծնելիք մանուկը:

Այլ քեզ, իբրեւ հախընծայ ձօն, Մանուկ (9), երկիրն ինքնյորդոր
 Պիտի սիւսէ ամենուրեք վայրի բաղեղ, մատնետունկ,
 Կասեմոնի հետ միասին եւ ականթի թա՛րմ թւփուէք:
 Այծերը սուսն պիտի գառնան՝ ուռած ծրծով՝ միսմիշակ,
 Չըպիտի կրէ առիւծէն ահ եւ խաշներու երամակ:
 Պիտի պսակուի օրօցդ ինքնին՝ ծաղիկներով խիտ սիրուն:
 Պիտի մեռնի օձը, հոյնպէս դըրուծան խոտ չարաթոյն,
 Ասուրական պիտի բուսնի ամենուրեք խունկ հոտուն:

Դիւցազներու պատմութեան հետ, երբ որ հօրըդ կարենաս
 Քաջ գործերը կարդալ եւ, ի՛նչ է արութիւն՝ իմանաս,
 Դաշտերն արդէն պիտի դեղնին տակաւ՝ հասկով ծփծրվուն,
 Եւ ողկոյզներ մացառներէն պիտի կախուին, ոսկեգոյն.
 Պինդ կաղնիէն իսկ, իբրեւ ցօղ, մեղըր պիտի կաթէ ցած:
 Սակայն դեռ հետք պիտի մընան խօլ դաւերէն մեր անցած.
 Որ ծովերէն լաստով անցնիլ, պարըսպել մեր աւաններ
 Պիտի դրդեն մեզ, եւ երկրիս ծոցը փորել ոսկորներ:
 Ուրիշ Տիփիս (10) մ'ալն ժամանակ. պիտի ընտիր եւ քաջ մարդ
 Տանի մէկ հոր Արգոյով (11), եւ պիտի ըլլայ ուրիշ մարդ:
 Աքիլէս (12) մ'ալ հորէն պիտի զրկուի գէպի Տրոլա:

Յետոյ, այնինչ տարիքդ առած, երբոր դառնաս մարդ, տալ
 Նաւազն արդէն պիտի ծովէն քաշուի. չպիտի շոճեայ լաստ
 Ապրանք փոխէ (13). բերք պիտի տայ ամէն երկիր՝ բարեբաստ.
 Չպիտի բըշին հանգուրծէ արտ, ոչ ալ այդին՝ մանգաղին.
 Լուծէն ազատ պիտի թողուին եզներն հուժկու հօտաղին.
 Ալ չըպիտի ներկեն բուրդը գոյներով կեղծ եւ պէսպէս,
 Մարգերու մէջ խոյն ինքնիրեն պիտի վախէ իր իսկ գէս՝
 Մերթ՝ քրքումի երանգին, մերթ ծիրանեգոյն, կարմըրիկ.
 Պիտի՝ ինքնիրեն շատագոյն թոյլ, արծող գառին, տայ գառիկ:
 Պարկաները (14), միաբերան՝ Բախտի անշարժ կամքին հետ,
 Օ՛ն մանեցէ՛ք, ըսին իլին, հըման դարեր այսուհետ:

Ձեռք ա՛ս վերին իշխանութիւնն, կը հասնի քու ժամանակ,
 Ո՛վ սիրելի ցեղդ աստուածոց, Արամազդի վե՛հ օրդեակ:
 Տե՛ս թինգ ու խինգ արդ ելած է ողջ աշխարհի կամար կոր,
 Նոյնպէս երկիր, ծովն ընդարձակ եւ երկնքի անդունդ խոր,
 Տե՛ս ամէն ինչ մեծ ցնծութեամբ կ'ողջունէ հոր գալիք դար:

(9) Մանուկ (puer). վիրգիլիոս Ոսկեդարին երեք շրջան կը յատկացնէ՝ մանկութիւն, պատանեկութիւն, հասունութիւն:

(10) Տիփիս հոս նաւապետի նշանակութեամբ գործածուած է:

(11) Արգօ հոս գործածած է բանաստեղծը նաւի կամ նաւատորմի մտքով:

(12) Աքիլէս գործածուած է, պատերազմի մարդ՝ ընդհանուր մտքով:

(13) Դրամի հնարումէն առաջ առեւտուրը պարզապէս ապրանքներու փոխանակութեամբ կ'ըլլար:

(14) Պարկաները (Parca) երեք քոյր էին: Անոնք մահկանացուներու բախտը կը մանէին զանազան գոյնի բըդերով, որոնց երջանիկ եւ ապերջանիկ օրերը կը նշանակէին: Կլոմոյ աղեկատը կը բռնէր, Լաքիսիսը մարդոց կեանքի թելը կը մանէր իրով, իսկ Ատրոպոս կեանքի թելը կը կտրէր:

Ա՛խ, իցի՛ւ թէ ըլլար վերջին մասը կեանքիս բաւ երկար,
Ունենայի եւ դեռ աւելն վարքդ երգելու մեծ քաջի:
Զէի տաղով ես սեղի տար ո՛չ Որփէին (15) թրակացի,
Ո՛չ Լինոսին. թէպէտ ոս մայր, հա ունի հայր թելադիր,
Որփէոսի՝ Կալլիսպէ (16), իսկ Լինոսի՝ Միհրն (17) ընտիր.
Եթէ Պանն (18) իսկ Արկադիոյ առջեւ ինձ հետ դար գուպար,
Պանն իսկ ինքզինք Արկադիոյ առջեւ պարտուած պիտի զգար:
Օհ ըսկըսէ՛ իր ժըպիտէն ճանչնալ մայրդ, ո՛վ դու Մանուկ,
Մայրըդ, որ տասն (19) ամիս քաշեց շատ չարչարանք անշըշուկ.
Օհ ըսկըսէ՛, այն որուն իր ծընողք, Մանուկ, չեն ժպտեր,
Դիք զայն ճաշի (20). դիցուհին իր մահճին արժան չեն դատեր:

Ինչպէս այս հովուականէն կը տեսնուի, Վիրգիլիոս արդէն մօտեցած է դիւցազներգական ձեւին. բայց ո՞ն այդ ուղղութեամբ աւելի մեծ յատկութիւններ ցոյց կուտայ Զ. Հովուականին մէջ, որ Սիլենոսի բերանը կը դնէ փիլիսոփայական բանաստեղծութեան սքանչելի կտոր մը, որ ներշնչուած է Լուկրետիոսէն եւ որ կատարելապէս արժանի է իր նախատիպին: Հոս Վիրգիլիոս եպիկուրեան ի-

մաստասիրութեան հասկացողութիւնը կը նկարագրէ Լուկրետիոսի De natura rerum (Իրերու բնութեան մասին) անուն քերթուածէն օգտուելով: Հովուականին առաջին կէտը դրեթէ տիեզերածնութեան մասին կը ճառէ, իսկ միւս մասը նուիրուած է դիցարանական - առասպելական աւանդութիւններու: Ահա այդ Հովուականին առաջին կէտը.

Հ Ո Վ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Զ.

Ս Ի Լ Ե Ն Ո Ս

Ի սկզբեան մեր Մուսան փորձեց սիրահուստան երգել տաղ.
Զըքաշուեցաւ նոյն իսկ վարել անտառներու մէջ կենցաղ:
Մինչ թագաւոր եւ պատերազմ՝ կ'երգէի, վեհն Ապոլոն,
Քաշելով իմ ահանջս, ըսաւ՝ «Ո՛վ Տիտիրոս, յիշէ օ՛հ
թէ հովիւը պարտի արծել խաշն եւ երգել տաղ թեթեւ»:

Արդ, քանի որ շատեր պիտի ցանկան, Վարո՛ւս, արգարեւ երգել գովեստը քու եւ կամ պատմել տըխուր մարտի գոռ, ես, սըրինգովըս դաշտային կ'ուղեմ՝ ընել փորձ մը նոր:
Անհրաժան ես չեմ երգեր: Բայց եթէ ոք, ո՛վ Վարուս, կարգայ անոնք՝ սիրահարուած վրբան իմ այս տողերուս,

(15) Որփէոս (Orpheus), ցունաստանի ամենաթիւն բանաստեղծներէն մին, որ Լինոսի աշակերտն եղած կը կարծուի:

(16) Կալլիսպէ, ինը Թուսաներէն մին, մայր Որփէոսի, դիւցազներգութեան եւ պերճախօսութեան ներշնչողն էր:

(17) Միհր՝ Ապոլոն:

(18) Պան (Pan), գիւղական եւ հովուական իրերու վրայ հսկող աստուած, որ անհաւա-

սար եղէգներով սրինգ կազմել սորվեցուց հովիւներուն: Այս աստուածը մասնաւոր յարգանքի առարկայ էր Արկադիոյ մէջ:

(19) Այսինքն ինն ամիս, որովհետեւ Հռոմէացիք լուսնի վրայ կը հաշուէին իրենց տոմարը:

(20) Հեփեստոս (Vulcanus) աստուածներու սեղանակից ըլլալու չարժանացաւ իր տգեղութեան համար եւ Ամենաս (Minerva) անոր հետ չուզեց պսակուիլ:

Հաւամբդին եւ անտառը քեզ պիտ' երգեն: Փեքուսին
 Հաճոյագոյն չիք էջ քան ա'յն սր ձօնուած է Վարուսին:
 Օ'ն ըսկըսէ, Մուսա: Քրոմ'իս եւ Մընասիլ մանուկներ
 Գըտան այրի մ'մէջ Սիլենոսն, որ երկընցած կը քրնէր.
 Իր երակներն, ըստ սովորին, ուռած գինւով իրիկուան.
 Շամփըրալն ալ գլխէն ինկած՝ փռուած հեռուն բուական.
 Ծանրը բաժակ մ'իր ձեռքէն դեռ կախ էր՝ մաշած իր կանթէն:
 Յարձակելով — զի երկուքն ալ, երգի յուսով, ծերն արդէն
 Շատ խաբած էր—, շամփըրակոյն իր կը կապեն զայն փութով:
 Նայաղներէն գեղեցկագոյնն՝ հասաւ եզլէն ալ շուտով
 Երկչոտ տրդոց օգնութեանը: Սիլենոս երբ իր աչկունք
 Բացաւ, եզլէն կարմիր թըթով ներկեց անոր ճակատ, քունք:
 Ան ժպտելով խաղին վըրայ՝ «Ինչա՞ւ կապանք ինձ, ըսաւ,
 Կը հլւսէք. գէ՛հ տըղաք, թողէք, ըրածնիդ է արդէն բաւ:
 Ե՛րգ կ'ուզէք զուք. օ'ն լըսեցէ՛ք. երգն երկուքիդ է միայն,
 Իսկ ասոր տամ՝ պիտի այլ վարձք:» Եւ ըսկըսաւ նոյնհետայն:
 Իսկոյն Փաւստ եւ գաղաններ ըսկըսան դա՛շըն մէկ պար,
 Բարձր կաղնին ալ գաղաթն իր կը տատանէր յամրաբար:
 Պաւստսական իսկ ժայռեր ա'յնքան չեն բերկրիր փեքուսով,
 Ոչ ալ իսմար եւ Հըռոգոս Որփէոսի պարզ տեսով:
 Հիմայ կ'երգէր ան թէ ի'նչպէս, պարապին մէջ ահագին,
 Սերմերն երկրի, օդի, ծովու նոյնպէս եւ լոյժ կըրակին
 Հաւաքուեցան, եւ թէ ի'նչպէս տարրերէն այս ըսլւր
 Արարածներ ծընան: Նախ մեղի երկիրն առաւ ձեւ կըլոր,
 Յետոյ տակաւ պնդացաւ, իսկ ծովեր սահման ըստացան.
 Արարածներ կամաց կամաց շօշափուն ձեւ ըզգեցան.
 Եւ երկիրը, մեծ գարմանքով, տեսաւ փայլիլ նոր արեւ,
 Ամպերն ալ, վե՛ր քաշուած երկրէն, կը թափէին յորդ անձրեւ.
 Անտառնե՛րը կը սկըսէին եւ բարձրանալ եւ աճիլ,
 Անասուններն ալ անձանթ լերանց վրայ խառնը չիլ:
 Յետոյ պատմեց Պիռայի քարն եւ Կռնոսեան տիրութիւն,
 Յիշեց Հաւե՛րը Կովկասեան եւ Պրոմէթէայ գողութիւն.
 Կորած Հիլանն ո՛ր աղբիւրի մօտ կանչեցին նաւաստիք,
 Պատմեց, ի'նչպէս «Հիլա՛ս, Հիլա՛ս» կրկնեց ծովու բոլորտիք.
 Եթէ երբեք չըլլար նախիր, երջանիկըն Պասիփէ
 Զիւսանման երընջի մը սիրովը զայն կը սփոփէ:

Որոշ վերապահումներ ներկի կը դառնան
 սակայն երբ վերգիլիոս հովուական կեանքի
 իր սիրուն պատկերներուն կը խառնէ աշխարհա-
 րանութիւններ եւ ժամանակակից անցքերու
 ակնարկութիւններ, երբ Տիտիբոսի մը կամ
 Մելիբեոսի մը, Լիկիդոսի մը կամ Միքիթի
 մը բերնով կ'արտայայտէ իր երախտագիտու-
 թիւնը զէպի Ոկտաւիանոս եւ կամ իր զրա-

կան նախապատուութիւնն ու հակառակութիւ-
 նը: Այս վարուելակերպը զոր ժամանակին
 գործածած էր ինքը թէոկրիտոս ալ, մեծապէս
 նպաստեց Հովուականներու յաջողութեան:
 Այսօր կարելի չէ այդ վարուելակերպին մէջ
 յաճախ արուեստական եւ կեղծ բաներ չտես-
 նել: Այսպէս ժ.րդ Հովուականը, որ ամենէն
 նորն ու ամենէն շատ մեծ գեղեցկութիւններ

պարունակողներէն մին է, կը դարմայնէ երբ
բանաստեղծը, հովուի ծպտուած, սիրոյ մա-
սին ամենանուրբ զաղափարներ յայտնէ
յետոյ, կ'ըսէ թէ՝

«Dum sedet, et gracili fiscellam texit
hibeseo».

Ինչ ինք նստած, ողորիի ոստով կ'իւ-
սէ նուրբ սակաւ:

Առաջին Հովուականին մէջ, քնդհակառակն,
Տիտիրոսի եւ Մելիրէոսի միջեւ եղած խո-
սակցութիւնը շատ աւելի խայթախարժ է,
այն ակնարկութիւններով հոգերու բաժան-
ման, որու զոհերէն մին եղած էր նոյն ինքն
Վիրգիլիոս: Այս Հովուականին ներածութիւնը
փոքրիկ եղերերգութեան մը պատկերն է, իսկ
յաջորդ մասերը զգացմունքի եւ շնորհքի
զոդարիկ օրինակներ: Կարելի է Մելիրէոսէն

աւելի տխուր կերպով ուրագծել երթի, տա-
րագրութեան թախիժը, անցեալ անդորր
կեանքի մը ափսոսանքը եւ անհաստատ ա-
պագայի մը անձկութիւնները: Ասկէ զատ,
ո՞վ չի գղար թէ դժբախտութեան այս կեն-
դանի նկարին մէջ, Վիրգիլիոսի վրձինը այն-
պիսի պատշաճ տեղ մը յատկացուցած է եր-
ջանկութեան, որ ո՛չ դժբախտութիւնը Մելի-
րէոսին նախանձը կը գրգռէ եւ ո՛չ ալ յաջո-
ղութիւնը համոզ է անզգայ կը դարձնէ Տի-
տիրոսը, որ իր ախրասիրտ բարեկամին կ'ա-
ռաջարկէ գիշեր մը իր մօտ մնալ: Վերադար-
ձին, տառապողին համար, մէկ գիշերը դադար
մ'է իր ցաւերուն ու կսկիծներուն, յոյսերով
լեցուն է այդ գիշերը. զուցէ Ոկտաւիանոս ետ
առնէ իր անողորմ հրամանը՝ այդ փոքրիկ
զաղարի ընթացքին...

Ան ալ Հովուականին թարգմանութիւնը.

Հ Ո Վ Ո Ւ Ա Կ Ա Ն Ա.

ՄԵԼԻՐԵՈՍ, ՏԻՏԻՐՈՍ

Մելիրէոս.— Տիտիրոս, դուն՝ փռուած տակը փրճւոյն լայն եւ ոստախիտ՝
Գեղջուկ Մուսադ կ'եղանակես վըրան քու նուրբ եղէդիդ.

Մենք կը թողունք հայրենի հողն ու աղաստան թանկագին,
Հայրենիքէն կը փախչինք (1). դո՛ւն, Տիտիր, պտուկած մէջ շուքին,
Անտառներուն կ'ուսցնես անունն Ամարիլլին քու չքնադ:

Տիտիրոս.— Աստուած (2) մը մեզ, ո՞վ Մելիրէ, տըւաւ խաղաղ այս կենցաղ,
Զի միշտ աստուած մ'ան ինձ համար պէտք է ըլլայ՝ է իր բազինն
Պիտ՝ արիւնոյն ամիկներուն գոմիս ցօղեմ՝ սրտագին:
Ան թոյլ տըւաւ արջառներուս արծիլ ալապէս, տե՛ս, արձակ,
Ինձ ալ սուլել իմ գեղջիկական սըրինգովըս համարձակ:

Մելիրէոս.— Ձեմ՝ նախնձիր բախտիդ, միայն կը դարմանամ. մանաւանդ
Որ դաշտերն ողջ յուզման մէջ են: Ահա կ'ըրշեմ, ես հիւանդ,
Այծերս ի բաց: Այլ Տիտիր, այս այծը դժուար կը տանիմ,
Զի քիչ մ'առաջ, կաղնիին տակ, զոյգ մը ուլ՝ յոյս հօտին իմ,
Ծընաւ վըրան ժայռի մը լերկ. բայց, աւա՛ղ, հոն մընացին:

(1) ... dulcia linquimus arva. Nos patriam fugimus: Գասական լեզուներով զարգացած եւրոպական ազգերու մէջ, այս երկու տողերն առածի տեղ կը գործածուին՝ տարագիրներու, աքսորեալներու եւ գաղթականներու սրտի ցաւը նկարագրելու համար:

(2) Տիտիրոսի /այսինքն Վիրգիլիոսի/ համար Ոկտաւիանոս, իր բարերարութեամբ, արդէն Deus, աստուած մըն է /տիտղոս մը որ միայն աստուածներուն կը տրուէր/, մինչ այդ կայսեր divus, աստուածային, տիտղոսը տըրուեցաւ այս Հովուականին հինգ տարի յետոյ միայն:

- Այս աղէտները, կը յիշեմ, գուժեց մեզ հուն երկնածին՝
 Հրկիզելով մեր կաղնիներն, — ա՛խ ինչո՛ւ կոյր ենք մտքով—
 (Նոյնպէս բառէս կոճղէ մ'որին գուժեց ճախող իր երգով):
 Բայց ո՛վ է քու այդ աստուածըդ, Տիտիրո՛ս, մեզ ըսէ դուն:
 Տիտիրոս.— Այն քաղաքը, ո՛վ Մելիքէ, որուն կուտան Հոմո՛սնուն,
 Կը կարծէի — անմիտ — նրման մեր քաղքին ուր երբեմն
 Հովիւներըս կը տանինք մեր գառնուկներու երամըն:
 Կը տեսնէի սրկուկը շան եւ ուլը իր մօր նրման,
 Սովոր էի մեծը դընել փոքրիկին հետ քաղաքաման:
 Քաղաքներու մէջ բայց ա՛յնչպի վեր կը բռնէ սա իր գլուխ
 Որչափ նոճին տիրել սովոր է եղէգին հեղ, կակուղ:
 Մելիքեոս.— Ի՛նչ այնքան մեծ ունէիր դու պատճառ Հոմո՛ս տեսնելու,
 Տիտիրոս.— Ազատութեան ի՛ղձն, որ, քիչ մ'ուշ, զիջաւ ծոյլ իս նայելու,
 — Երբ մ'օրուքիս, արգէն անտէր, կ'իյնար խուղած ճերմակ մազ (3), —
 Նայեցաւ բայց: Իսկ ես անոր տէրը դարձայ հազիւ հազ
 Երբ սիրեցի Ամարիլլին, Գալատէան (4) լըքելով:
 Մինչ Գալատէն զիս կը բռնէր, խոստովանի՛մ անվրդով,
 Ազատութեան, ինձ համար, կամ խնայութեան չըկար յոյս,
 Թէպէտ զոհեր, խիստ բազմաթիւ, իմ որմածէս տային խոյս,
 Կը տանէի եւ նըղովեալ քաղաք իւզոտ պանիր թարմ,
 Բայց ոչ երբեք, աջըս փողով լիք կը դառնար գէս իմ դարմ:
 Մելիքեոս.— Չարմանք էր ինձ, Ամարիլլի՛ս, թէ՛ք կ'սղղէիր գիտց կոծ,
 Եւ ո՛ւմ համար, ծառին վըրայ, կը թողէիր մրգեր հո՛ծ՝
 — Զի բացակայ էր Տիտիրոս: Շոճիները, Տիտիրո՛ս,
 Աղբիւրները եւ թուփերը իսկ կուտային քեզ ափսոս:
 Տիտիրոս.— Ի՛նչ ընէի, կարելի չէր գերութենէ ալ կերպով
 Եւ ազատիլ եւ հանգիստիլ այլաւր գիտց՝ հաշտ աչքով:
 Այնտեղ տեսայ, ո՛վ Մելիքէ՛, այն Պատանին (5) ոյր համար
 Ամէն տարի, երկու-վեց օր, խուճկ կը ծըխենք անհամար:
 Այնտեղ ինքը, աղերսողիս պատասխանեց՝ «Արծեցէ՛ք
 Առաջուան պէս, արդաք (6), նախիր արծեցէ՛ք, ցուլ լըծեցէ՛ք»:
 Մելիքեոս.— Երջանի՛կ ծեր, պիտի մընան ուրեմն քեզ քու արտեր
 Որ բաւ են քեզ թէպէտ անոնք լլլան մերկ ու քարոտ գետ
 Եւ կընիւնն ալ տղմաթաթախ ծածկէ ամբողջ քու արօտ:
 Քու հիւանդ եւ յըղի խաշներ ճարակելով նոր մէկ խոտ,
 Պիտի չուժեհն կամ վարակուին ախաշն մօտիկ հօտերու:

(3) Տիտիրոս (վիրգիլիոս), Թէպէտ շատ երիտասարդ, ինքզինք ծեր կը ներկայացնէ, որովհետեւ Հոմո՛ս ստրուկները խիստ երկար ծառայութենէ յետոյ, ծերութեան հասակին, ազատ կ'ըլլային:

(4) Ամարիլլիս եւ Գալատէ բանաստեղծէն յորինուած անուններ են:

(5) Պատանին (Juvenem) ղկաւախանոս

կայսրն է: Իսկ այնտեղ (hic) ըսելով կը հասկընայ Հոմո՛ս:

(6) Pueri, տղաք, մանկունք, դաւակներս, — գգուանքի եւ պաշտպանութեան յարմար ըլլալուն, վիրգիլիոս կայսեր բերանը կը դնէ այս բառը: Շնորհք մը տալու առթիւ, իբր առած կը գործածուի 46րդ տողը՝ «Pascite, ut ante, boves, pueri; submittite tauros.»

Երջանի՛կ ծեր, դուռն հո՛ւ, քովը քեզի ծանօթ գետերու (7),
Դուռն, մէջտեղը սուրբ ակերու, պիտի շուքի զով վաղե՛ս,
Եւ ուռիէ ցանկն որ այգտեղ կ'առանձնացնէ արդէն քեզ
— Ուր Հիբլայի (8) մեղուներ միշտ կուգան ծաղիկ հաւաքել—,
Իր բզզիւնով մեղմիկ՝ յաճախ պիտի գրդէ քեզ նիւհել:
Հեռուն սրբատն ալ պիտ'երգէ՝ ժայռին տակէն ձայնով պինդ,
Մինչ մնչիւնով աղանկներդ առթեն պիտի խուլ մէկ թինդ,
Ու տատարակն ալ պիտի հեծէ կնճիւրի մը կատարին:

Տիսիրոս.— Երբ եղջերուն թեթեւաշարժ արածի մէջ եթերին,
Ծովը ալ վըրան իր եզերքին թողու ձկներն իր անջուր,
Կամ երբ երկու ազգեր փոխած հայրենիք ու իրենց դուռ՝
Սոնի (9) ջրէն խմէ Պարթեւն ու Գերմանն ալ Տիգրիսէն,
Բարերարիս յայնժամ դէմքը պիտի ջնջուի իմ սրտէն:

Մելիբոս.— Իսկ մենք ասկէ սմանք երթանք պիտ'Ափրիկէ ծառաւում,
Այլք Ակիւթիա կամ Կըրեան՝ Ովաքս (10) գետի մօտ աղմուտ,
Այլք Բրիտանիա՝ տիեզերքէն բոլորովին զատ, օտար:
Պիտի կրնա՞մ արդեօք, երբեք տարիներէ յետ երկար,
Հայրենիքս տեսնել եւ խեղճ հիւղըս պատած խոզանօք,
Կամ քանի մը հունձքէ յետ՝ տեղն ուր իշխեցի ես անհոգ:
Լաւ մըշակուած այս արտերն, ա՛հ, պիտ' ունենայ զօրք մ'անգո՛ւթ,
Այս հունձքերն ալ՝ բարբարո՛ս մը: Հէ՛ղ քաղբըցիք, ինչ օգուտ
Ահա բերաւ մեզ վէճն ու կագ: Որո՞նց համար ցանեցիք (11)...:
Դէ՛հ, Մելիբէ՛, շարէ՛ որթերդ, պատուաստէ՛ քու տանձենիք:
Յառա՛ջ, այծեր, երբեմնի իմ հօ՛ւ երջանիկ, օ՛ն յառաջ.
Յետ այսու ես, դալարագեղ մէջը այրիս երկնցած,
Ձեզ չըպիտի գիտեմ՝ կառչած մացառապատ ժայռն ի վեր.
Այլ եւս, այծե՛ր, դուք չըլըսէք պիտի երգը հովուին ձեր,
Ոչ ալ պիտի կուշտ ճաշակէք ծաղկած սինձն ու դառն ուռին:
Տիսիրոս.— Այստեղ սակայն, կրնաս ինձ հետ, այս գիշեր, մէջն իմ խուղին,
Հանգչիլ կանաչ խոտի վրայ: Ունիմ խնձոր խիստ ընտիր,
Կայ եւ մօտըս թարմ շագանակ, նայնպէս համեղ շատ պանիր:
Արդէն հեռուն բուխրիկներէն ագարակին կ'ելլէ ծուխ,
Երկարելով՝ վեհ լեռներէն ահա՛ կ'իջնեն շուքեր թուխ:

Հովուականները շատ մեծ յաջողութիւն ունեցան ընթերցատէր հասարակութեան մէջ. անոնք նոյն իսկ յաճախ ներկայացուեցան

թատրոններու բեմին վրայ, որով նախանձր զրգոյցին անկարող եւ միջակ զրշակներու, ուստի չվարանեցան այդ գեղեցիկ կտորները

(7) «Դանօթ գետ»ը Միւկիո կամ Պօն է:

(8) Հիբլա՝ Սիկիլիոյ մէջ գաւառ մը եւ լեռ մը, որ շատ մեղր կ'արտադրէր: Հիբլան նոր ժամանակներու Պատերնօն է:

(9) Aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim: Ոստանաւորս իբր առած կը գործածուի անկարելին հասկցնելու համար: Ararisը Ֆրանսայի Սոն (Saône) գետն է: Լատին-

ները յաճախ Գերմանիան (Germania), Գաղ-դիայի (Gallia, ֆր. Gaule, որ յետոյ Ֆրանսա եղաւ) հետ կը շփոթէին, բանաստեղծն ալ այդ շփոթութենէն զերծ չէ մնացեր:

(10) Ովաքս անունով գետ մը եւ քաղաք մը կար կրեանէի մէջ:

(11) Insère nunc. Meliboeae, piros! pone ordine vites! Հեգնական առած, երբ մէկին աշխատանքէն ուրիշ մը կ'օգտուի:

ծաղրելու եւ նոյն իսկ անոնցմէ խեղդատակ նմանութիւններ հանելու, այս վերջին երեւոյթը ցոյց կուտայ որ Հովուականներու հրատարակութիւնը գրական մեծ պատահար մը եղաւ Հոռմի մէջ: Եթէ արդարեւ անոնք ունին կարգ մը նկատելի թերութիւններ, անոնք մատնացոյց կ'ընեն արդէն վերջիլիոսի հանճարին բոլոր կողմերը, կը պարունակեն տեղ տեղ, խոստումը Մշակականներու եւ նոյն

իսկ Էնէականի որոշ մասերուն: Ասոնցմէ զատ անոնք իրենց զմայլելի եւ նրբազգայիկ յօրինուածքով կը յայտնեն ոճի եւ տաղաչափութեան հզօր վարպետ մը:

Փարիզ

Մ. Ս. ԴԱԻԻԹ-ԲԷԿ

(Շարունակելի)

ԱՐԻՒՆԻ ԺԱՆԱՊԱՐՀԻՆ

Ն. Ա. ԽԱՐԱՆ

Մեր ազգային վերջի Մեծ Աղետէն վերապրող սերունդ մ'ունինք, որ երկար եւ ընդարձակ արեան ճանապարհ մը կտրելուն համար աւելի շատ կը հաւատանք թէ կրնայ մեր վաղուան յոյսերն ու ակնկալութիւնները ոգեւորել: Գիտեմ որ շատեր եղան որոնք ինձմէ աւելի չարչարանք ու խաչելութիւն տեսան, ինձմէ աւելի սոսկում ու սարսափ քաշեցին, բայց ինձի չափ խորունկ լացող ու յուզուած մնացողներ շատ եղան:

Ձեմ գիտեր:

Տիեզերական պատմութիւն մը սարսափեցնող այս ոճրագործութեան դիմադրելու անգործութեան ցաւէն լացը սրտիս տակ ծովացաւ եւ յուզումը թանձր մառախուղի մը պէս բարձրացաւ: Մէկը վկայութեան մը խօսքէն զգացումներով ցամքեցնելու, իսկ միւսը բողոքի մը արդար աղաղակներով ցրելու յոյսով չար տարի առաջ փորձեցի հրատարակել առանձին հատոր մը: Սակայն տարիներու երկայնքն ի վեր էն-

կերացող ցասումը մեղմացաւ, թէ ոչ սրտմտութիւնս նորոգուեցաւ:

Ձեմ գիտեր:

«Քանի որ ամէն վիշեր հալածանքներու երազներով կը տանջուիս ու կը ցնցուիս զեռ՝ հարկաւոր է գերազոյն մոռացումին մէկ ճիգը շնորհող գթութիւն մը գտնել», կ'ըսէր ինձ բարեկամ բժիշկ մը: Բայց այդ գթութեան գոնէ մէկ շառաւիղը կրցա՞նք տեսնել այս աշխարհի վրայ:

Ձեմ գիտեր:

Սակայն գիտեմ որ կամքի անհնարին լարումով մը կը վերադառնամ այսօր այն սոսկալի էջերուն՝ որոնց վերջիշունքներով իմ ցաւատանջ սրտիս խշխշը կը բորբոքի ու կը բարձրանայ:

Անողորմ կոչում մըն է որ կը հարկադրէ զիս, թէ ոչ ուրիշ անգութ բան մըն է որ կը ստիպէ հոգիս:

Ձեմ գիտեր:

ՔԱՂԱՔԻՆ ԴՐՍՆ ԱՌՁԵԻ

Ախոռը, հինցած ու անպէտ դարձած